

УДК (477)/159.922:316.64/165.242.2

Ю.М. ДМИТРІЄНКО, канд. філос. наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПІДХОДИ ДО ВИРОБЛЕННЯ КРИТЕРІЇВ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДНОГО ТА НЕПРИРОДНОГО СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ

Ключові слова: природне становлення української правової свідомості та культури, неприродне становлення української правової свідомості та культури, природний розвиток української правової свідомості та культури, неприродний розвиток української правової свідомості та культури

У попередніх статтях [1–13] ми пропонували підходи до визначення оригінальних і неоригінальних норм правової свідомості-культури-права. Так, до оригінальних норм, функцій, властивостей правової свідомості ми відносимо ті, що не мають стійкої цивілізаційно озовнішненої визнаності, адаптованості, є нетрадиційними, та мають неуніверсалізовані світові, національні та регіональні властивості й перспективи, а у зв'язку з цим – для них характерні традиційно неспецифічні шляхи їх становлення та розвитку. Неоригінальні ж норми, функцій, властивостей правової свідомості-культури-права, – це норми, функцій, властивостей правової свідомості-культури, що мають стійку цивілізаційну озовнішненість, більшою мірою світову, регіональну чи локальну визначність (у складі світової), є традиційними, з традиційними шляхами їх становлення та розвитку.

Зазначимо, що інших наукових робіт, присвячених даній тематиці, знайти не вдалось. Дана проблема безпосередньо пов'язана з основними напрямками сучасних державно-правових перетворень та досліджень, наприклад, держбюджетною темою науково-

дослідних досліджень Київського національного дослідницького університету ім. Т. Шевченка «Формування механізму адаптації українського законодавства у галузі захисту прав і свобод громадян до законодавства Європейського Союзу».

Суб'єкти правової свідомості та культури, неповно реалізуючи власну регулятивну правову нормативність у чинних нормах позитивного права, у площині кризового становлення, фактично розвивають автентичну кризову цілепокладеність всіх суб'єктів суспільних і правових відносин. За браком нової правової ідеї або за малого терміну вкорінення в правове поле нової правової ідеї, виникає стійка ідейно-світоглядна криза у суб'єктах правової свідомості. Вона націлена на поступове вдосконалення та вироблення такої форми правової норми принципово нового правового світогляду, котрий, в першу чергу, ідейно, морально, ідеологічно та політично задовольняє вимоги та потреби владної еліти – нових владних вторинних суб'єктів правової свідомості та культури. Останні створюють (повинні створювати) умови подальшої реалізації всіх та особливо маргінальних норм правової свідомості-культури-права у сучасному посттранзитивному суспільстві, але як типово правоналаштованих.

Родова, правова природа, як правило зовнішня, функціонально домінуючи у нетрадиційному суспільстві, детермінує становлення та розвиток видової правової природи. У традиційному ж суспільстві ж все навпаки. Раніше ми розглядали у спрощеному виді схематичне становлення та розвиток норм української правової свідомості-культури-норми права, а також самої правової свідомості-культури-права в залежності від рівневої причинно-наслідкової залежності [6–9]. Зараз спробуємо більш докладно ідентифікувати та певною мірою методологічно ідентифікувати різні площини взаємозалежності за історичного та сучасного становлення й розвитку української правової свідомості.

Метою статті є дослідження історико-правового стану ідейно-світоглядного та но-

рмативно-регулятивного становлення й розвитку історичної та сучасної української правової свідомості та культури у нетрадиційному та традиційному суспільстві у аспектах: 1. Норми, функції, властивості свідомості (родова правова природа). 2. Норми, функції, властивості правової свідомості (видова правова природа). 3. Норми, функції, властивості самосвідомості (родова правова природа). 4. Норми, функції, властивості самоправосвідомості (родова та видова природа водночас) та ін. Її новизна міститься в нових актуальних підходах до дослідження природних і неприродних шляхів становлення й розвитку української правової свідомості та культури у площині становлення й розвитку її норм, функцій та властивостей.

Спробуємо, використовуючи досвід наших досліджень [1–14], створити повну схему взаємодетермінантного нормативно-регулятивного та ідейно-світоглядно становлення та розвитку української посттранзитивної правової свідомості та культури на прикладі сучасного нетрадиційного українського суспільства, що швидко перетворюється у світове традиційне. Означена схема представлена на рис.1.

Процеси становлення та розвитку української правової свідомості можна уявити й за спіралеподібною моделлю (діаграма рис.2). Процеси розвитку правової свідомості мають за мету формування нової правової ідеї як ідеально-світоглядної її основи та центру спіралі. Це відбувається за зразком: розвиток – концентрація ментально-національної щільності складових української правової ідіоми та її втілення у нормативно-правові акти – спіраль правової свідомості стягується до її системного центру, елементи правової свідомості концентруються та ідейно-світоглядно селекціонуються біля найголовнішого системного елемента – правової емоції, ідеї, ідіоми. Останні прогресивно формуються на ґрунті поступового витіснення недосконалих елементів правової свідомості, що має кризовий цикл соціальної активності, елементами статичного права, яке поступово

стає новим актуальним механізмом правового регулювання суспільних відносин.

Після ствердження нової, як правило епохальної правової ідеї, у відомих філософсько-правових творах або проектах нових Конституцій (наприклад, Конституція Пилипа Орлика) розпочинається період становлення правової свідомості. У нашому контексті спіраль стягнута максимально до моменту винаходження нової правової ідеї. Після цього спіраль починає «розкручуватися». Процеси становлення презентують формування нової статичної регулятивної основи нормативно-правових актів як актів правової свідомості та законодавчої нормотворчості. Це є становленням (розсіюванням ментальної щільності складових української правової ідіоми) у ширину та навколо їх ідейно-світоглядної основи, формування писемного механізму правового регулювання суспільних відносин, де правосвідомість є його основною складовою частиною. Спіраль правової свідомості далі послаблюється та розкручується до «околиць» її структурного центру (поля рубіжної дії механізму правового регулювання суспільних відносин, за межами державних кордонів котра (українська правова свідомість) зникає або значно послаблюється). Цим структурним центром (системним є правова ідея з джерелами початкової правової емоції) є Конституція нового традиційного суспільства, – зміст державно-правової свідомості, а її елементи як домінуючі – асимілюють інші та «розтікаються» до останніх кордонів української правової свідомості (державних кордонів). При чому вони можуть губитися, зникаючи не тільки на межі стику з більш сильними у ментальному плані за правовим світоглядом іншими правовими ідеями, культурами та традиціями, іншими суб'єктами неукраїнської правової свідомості. Таке може відбуватися й на вітчизняних територіях – традиційних місцях розташування української правової свідомості, суміжних з державними кордонами інших, як правило, більш міцних сусідніх держав (наприклад, виникає синдром створення автономій, авто-

номних форм правління, реально проголошуються натяки на створенні окремої держави у складі України (Є. Кушнар'юв) у певних

обласних центрах Східної України, що межують з Росією).

Рисунок 1 - Схема взємодетермінантного нетрадиційного, нормативно-регулятивного та ідейно-світоглядного становлення і розвитку української правової свідомості та культури

Становлення та розвиток української правової свідомості за моделлю «спіралі» представлено на рис.2.

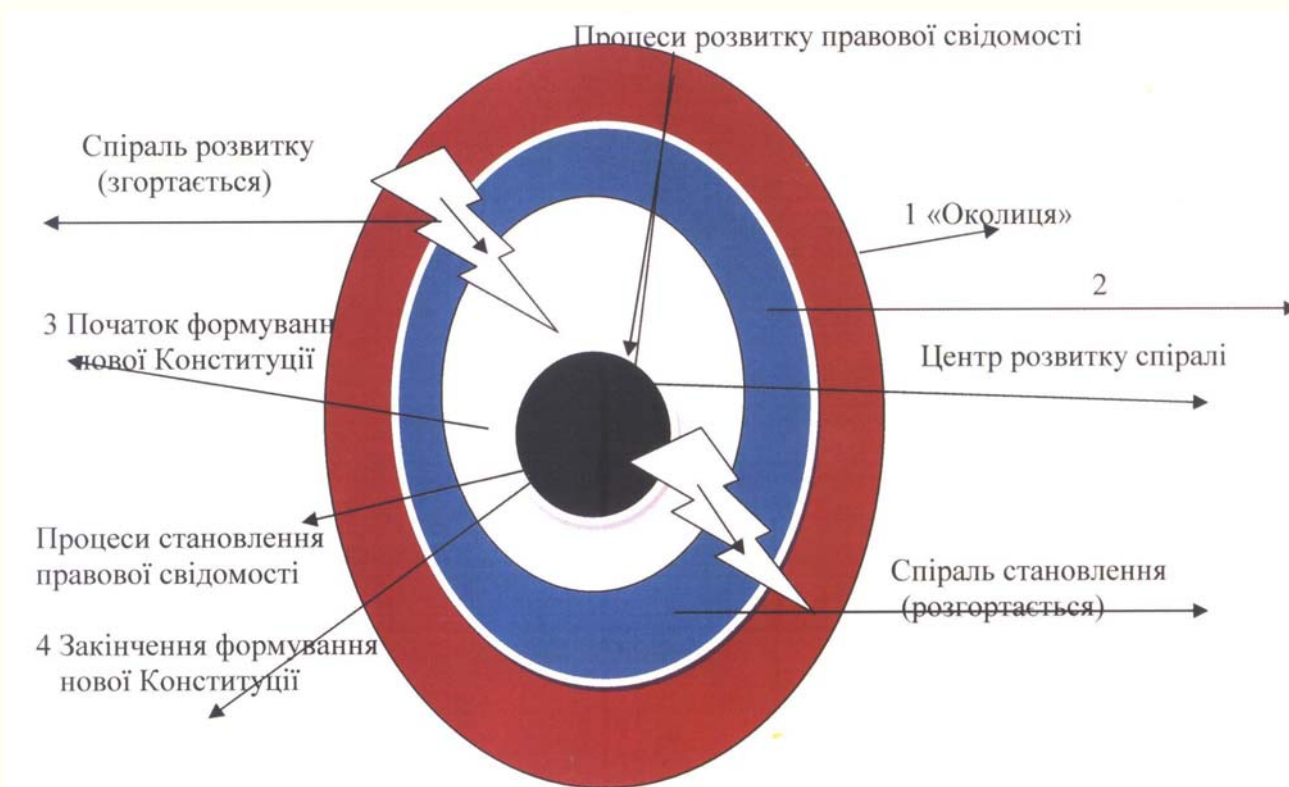

Рисунок 2 - Становлення та розвиток української правової свідомості за моделлю «спіралі»

(Примітка: цифри над стрілками відповідають цифрам у прямокутниках рисунку 1 та позначають відповідні стадії розвитку та становлення норм, функцій, властивостей правової свідомості та культури.)

При цьому нагадаємо, що родова правова природа у нас презентує зовнішню детермінантність трансформації правової свідомості-культури-права. В свою чергу зовнішня детермінантність характеризує більшою мірою процеси ідейно-світоглядного розвитку пріоритету світових цінностей та напрямків трансформації української правової свідомості. Це здійснюється засобами переносу нових форм правової свідомості у нетрадиційні суспільства, внаслідок чого може змінитися традиційне місце розташування звичайної правосвідомості.

Видова правова природа характеризує формування територіально локалізованої, ментально обмеженої, більшою мірою нормативно-регулятивної детермінантності, у котрій домінують національні та регіональні джерела становлення правової свідомості та куль-

тури. Правова свідомість як і свідомість може бути індивідуальною, колективною, масовою та світовою, а звідси мати відповідні індивідуальні, колективні, масові та світові шляхи її історичного та сучасного становлення, розвитку, розуміння та дослідження. Різні джерела можуть бути протилежними, антагоністичними, або узгодженими чи контрольованими. Тобто, за процесів розвитку правової свідомості, в якій, як правило, домінують джерела родової правової природи у нетрадиційному суспільстві. Правові архетипи та артефакти, філософсько-правові твори, правова свідомість як єдиний механізм регулювання суспільних відносин, правові ідеї, конкуруючи між собою, ідейно-світоглядно селекціонують нову державно-правову ідею – новий найголовніший системний елемент правової свідомості, державотворення та правової

реалізації). У традиційному суспільстві – домінують джерела видової правової природи (нормативні акти, правова свідомість як основа статичного механізму правового регулювання, визначеного станом функціональної розвиненості чинної правової системи). У свою чергу, за процесів становлення джерела видової правової природи, як істотні, продовжують у лінійній площині «вирівнювати» нормативну архітектуру нової форми української правової свідомості (наприклад, пост-тоталітарної, колишньої радянської), переважену вкрапленнями численної кількості національно неадаптованих світових цінностей та векторів її трансформації до певних світових зразків і стандартів. Це відбувається засобами нормативного зміцнення, як правило, найбільш ментально спорідненої з українською, родової правової ідеї (світові суспільні цінності, істотні суспільні відносини, суспільні суб'єкти, об'єкти та предмети) та формування на цій основі її видової форми (національні, українські правові цінності, пріоритети істотних ринкових відносини, правові суб'єкти, об'єкти, предмети). За процесів же розвитку правової свідомості її структурно-системні елементи, норми, форми та змісти зміцнюються джерелами родової правової природи, що відбувається, як правило, у нетрадиційному суспільстві. У традиційному суспільстві процеси розвитку супроводжуються активним збільшенням об'єму раціональних статичних правових норм різногалузевого позитивного права. Вони не є актуальними та співпадають з процесами становлення чинного статичного позитивного права. За становлення та розвитку української правової свідомості як й будь-якої іншої як типово національної, норми правової культури та сама правова культура відіграють найвирішальну роль та значення. Сама правова культура як показник якісного становлення й розвитку всіх суспільних і правових процесів, презентує цивілізовані напрямки їх різної конкретно-історичної правової динаміки. Українська правова свідомість здавна зазнає різних істо-

ричних впливів, та в першу чергу української правової культури. Саме остання може окреслювати ті нові прогресивні джерела сучасного конкретно-історичного руху української правової свідомості, що мають давні історичні коріння в звичайній українській правовій свідомості, ментальності та традиції.

За процесів початку розвитку правової свідомості особливого значення набувають індивідуальні, нетрадиційні та суб'єктивні форми правової свідомості вчених, вчених-правознавців, політиків, письменників, поетів та інших видатних особистостей. Саме за цієї епохи відбулось винайдення (створення) правової ідеї певного етносу, народу та нації, які ствердились як вічні найголовніші правові цінності, цілепокладені в праву ідіому як універсальні (абсолютні) її характеристики та властивості – національні.

У цьому контексті загальна правова духовність представників владно-правової еліти презентує (або повинна презентувати) світові, національні, регіональні властивості традиційної звичайної української правової традиції, культури та свідомості. Загальна правова духовність ідентифікується та ідейно-світоглядно реалізується, як нам вже відомо, у відомих філософсько-правових творах. Останні відіграють роль тієї методологічно-правової основи формування нової правової ідеї, що згодом буде цілепокладена у нову правову традицію, котра буде надалі створювати нову основу правової психології як основного широкоформатного ідейно-світоглядного компонента будь-якої правової свідомості. Саме у філософсько-правових творах формується, оприлюднюється та суспільно верифікується новий (або поновлюється старий), як правило, ідейний зміст актуальних форм правової свідомості. Актуальні форми правової свідомості традиційно належать істотним суб'єктам, об'єктами та предметам нової правової культури. Як же формуються нові актуальні форми правової свідомості? Як правило, засобами перенесення історичних вітчизняних форм правової свідомості або інших світових, у тому числі й сучасних, у правове поле

актуального правотворення, правосвідомлення та правоїдентифікації. Вони мають складовими нормативно узагальнені, часто повторювальні форми (акти) правового усвідомлення істотних правовідносин, віддзеркалень та відбитків правової дійсності, що здійснюють нові істотні суб'єкти, об'єкти та предмети статичного права як нові істотні суб'єкти, об'єкти та предмети нової державно-правової свідомості.

Виходячи з вищенаведеного, за неприродних шляхів становлення та розвитку правової свідомості нова форма державно-правової свідомості, змістом якої є зміст статичного права, як правило, створюється на широких або вузьких корпоративних засадах. Вона формується засобами більшої або меншої нормативної локалізації таких домінуючих корпоративних форм індивідуальної або локальної правової свідомості, які можуть бути, як правило, маргінально-правовими, а також ідейно-світоглядно та нормативно не співпадати з широкими колективними (наприклад, з формами профспівкової правової свідомості та ін.) та іншими масовими формами правової свідомості її первинних суб'єктів. Таке відбувається, як правило, за умов порушення первинних природних прав останніх вторинними (масові невіплати заробітної платні, або виплати, що далекі від так званого «прожиткового мінімуму»). Це призводить до скорочення чисельності населення будь-якої країни – найпоширеніших масових первинних суб'єктів правової свідомості та культури). За таких умов чинні форми правосвідомості, у тому числі й державно-правової, не є абсолютно якісними, типово правовими.

За процесів природного становлення української правової свідомості найбільшу роль відіграють колективні та масові її форми, в першу чергу, ті, що змістовно вбирають породжені за тривало історичних часів пріоритетні тенденції вимог і потреб світового, національного та регіонального правового руху та прогресу. Ці тенденції ідентифікують нові якісні властивості правових і законодавчо-

правових станів подальшої трансформації правової свідомості. Зазначені тенденції та властивості згодом цілепокладаються у нову правову ідеологію як нові напрямки, побудовані на стійких теоретичних і практичних закономірностях створення інших форм правової свідомості, що стають також якісною частиною звичайного механізму правового регулювання суспільних відносин. При цьому остаточними джерелами формування нових системних якісних властивостей форм правової свідомості, нових її суб'єктів, об'єктів, предметів та істотних правовідносин за мірою зміцнення ідейно-світоглядного та нормативного сенсу її трансформацій є: правова емоція-правова ілюзія-правова ідея-правовий ідеал. Останні цілепокладаються (або повинні цілепокладатися) новою владою елітою або новими владними вторинними суб'єктами правової свідомості у основу загальних істотних методологічних основ актуального правотворення, правозастосування та правоздійснення за новим Основним Законом. Саме цей основний нормативно-правовий акт за природою здатний до природного наслідування будь-якої, у тому числі й історичної, формальної спадкоємності української правової свідомості, її різних правових архетипів та артефактів, що власною якістю презентують високу законодавчу культуру як якісний підтип правової.

У цьому сенсі саме через норми правової культури, презентуючій якісні норми, функції, властивості правової свідомості, та якісні норми, функції, властивості статичного права відбувається наочна (через візуальні правові архетипи та артефакти) соціалізація та трансформація правової свідомості як єдиного механізму правового регулювання суспільних відносин за перехідного правостановлення (воєнні часи, пострадянські часи та ін.) у нетрадиційному суспільстві, та як основи механізму правового регулювання за неперехідного правостановлення у традиційному суспільстві.

Говорячи іншими словами, де-факто, норми правової свідомості-культури-права – це

одні й ті ж самі регулятивні норми. Але вони мають різноджерельне ідейно-світоглядне та нормативно-правове наповнення змістовної частини, що визначається національно-ментальною щільністю і функціональністю (дизфункціональністю) складових пропорцій формули української правової ідіоми-правової свідомості-норми права [14]. Вони також мають різне де-юре матеріально-процесуальне здійснення (норми правосвідомості мають процесуальну, норми правової культури – матеріальну і процесуальну, норми статичного права - матеріальну і процесуальну природу), різне регулятивне призначення у механізмі правового регулювання у нетрадиційному та традиційному суспільстві, різні цикли соціальної активності та різну відносну або абсолютну самостійність. Суттєвою причиною цього є правильність (істинність) теоретичного виявлення, інтерпретація та верифікація процесів становлення та розвитку чи-то історичної, чи-то сучасної української правової свідомості та культури у певному конкретно-історичному хронологічному її періоді. Отож, одним з найголовніших завдань сучасної української правової науки є виявлення сучасного трансформативного стану правової дійсності та свідомості: це є розвиток, або це є становлення правової дійсності, свідомості як форми сучасного українського державотворення та української держави, виходячи з положення про правову свідомість як форму держави та державотворення (Г. Гегель, П. Новгородцев, І. Лільн, В. Тацій, В. Сташис, В. Петрішин, В. Чефранов, Л. Петрова, М. Козюбра та ін.) [13].

За проведеними дослідженнями [1–14] у процесах розвитку української правової свідомості остання активно збагачується новими правовими ідеями, особливо її зміст, прогресивність чого можна виявити за з'явленням у світі тих конкретних нових філософсько-правових творів, що збуджують за їх правовими ідеями з'явлення у правовому полі певної держави принципово нових нормативно-правових актів, які мають нову ідейно-правову основу. Ця основа начально

цілепокладена, як правило, у виникненні нової Конституції. За такого підходу Конституція резонує з актуальними світовими правовими моделям її формуванням. Норми правової свідомості завжди ідейно-світоглядно опосередковані (за традиційного суспільства) та структуровані (за нетрадиційного суспільства). Таке свідчить про можливість різноджерельного підходу до виявлення та оцінки рівня якості чи неякості її нормативно-регулятивної природи, а отож до різного розуміння самого поняття істинності та правильності. Але можливість різноджерельного визначення у поняттях суті нормативних принципів і приписів є набагато більш прогресивним показником її трансформації, аніж відсутність цього чи певна одномірність у підходах представників однієї лише сторони правотворчого та правозастосувального процесу. Норми ж статичного права, що викладені у певних різногалузевих нормативно-правових актах не можуть бути офіційно оцінені з точки зору якості їх функцій та регуляторних наслідків само по собі, просто так офіційно владою, що їх створила. Для цього потрібна конкретна ситуація нормативно-правового, наприклад, нонсенсу, тобто такої правової ситуації, коли правова норма не врегульовує цю конкретну правову ситуацію, або врегульовує таким чином, що переважна більшість первинних чи вторинних суб'єктів правової свідомості цим незадоволена. За умов подальшого ігнорування такої ситуації чинною владою статичне право може почати трансформуватися далі негативно або переутворюватися у догму. Виникає загроза остаточної підміни законом права, законосвідомістю правосвідомості на цілковито штучних, а не природних засадах.

За якими ж критеріями можна теоретично розрізнити, які ж відбуваються у сучасному правовому полі України процеси розвитку чи процеси становлення сучасної української правової свідомості? Гадаємо, що істотним критерієм теоретичного виявлення як процесів становлення, так й процесів розвитку як історичної, так й сучасної української

правової свідомості, є якість ідейно-світоглядного функціонування механізму регулювання суспільних відносин. Так, за проведеними дослідженнями [5–10], за періодів розвитку будь-якої правової свідомості істотними ідейно-світоглядними нормами, функціями та властивостями механізму правового регулювання є норми правової свідомості та культури, що мають, як правило, кризовий цикл соціальної активності, а також самостійність, наближену до абсолютної. У основі останніх є специфічні доміанти системних елементів та детермінант, що мають нецивілізаційний або частково цивілізаційний характер. Основним ідейно-світоглядним системним елементом такого механізму правового регулювання, за періодів розвитку правової свідомості, є правова емоція у структурі норми правосвідомості, культури та звичаєвого права, а також інші психоемоційні мотиви прийняття актуальних регулятивних рішень, що здійснюються переважно в усній формі, хаотично на початку кожного нового конкретно-історичного періоду її розвитку та згодом трансформуються у писемні, нормативно упорядковані форми. Але за періодів розвитку правова емоція, як правило, функціонує не нормативно, а лише ідейно-світоглядно визначає певний або повний рівень незадоволеності (або задоволеності) чинним статичним правом саме первинних суб'єктів правової свідомості.

Правова культура як найістотніший показник прогресивного становлення й розвитку всіх суспільних, у тому числі й правових процесів, презентує завжди намагання виробити світові, цивілізаційні шляхи конкретно-історичної динаміки правової свідомості та права. Зазначаємо про те, що загальна правова духовність будь-якої конкретно-історичної правової епохи, остаточно формується та оприлюднюється також, як й виникає, у індивідуальних правосвідомостях відомих представників певної правової епохи.

Так відомі дослідники пишуть відомі філософсько-правові твори, зміст котрих може стати новим змістом тієї актуальної правової

ідеї, що може бути цілепокладеним у основу ідейно-світоглядної парадигми стійкої форми правової свідомості як основи нової державно-правової культури та права. Фактично ж, за своєю творчою природою будь-який філософсько-правовий твір є такою новою теоретичною формою найактуальнішої правової свідомості, котру можна ідеологічно втілити у стару форму державно-правової свідомості та культури як безпосередньо (не-свідомо, інтуїтивно, імпульсивно), так й опосередковано (засобами створення якісної частини механізму регулювання нових суспільних відносин). За процесів становлення правової свідомості найбільш характерними є колективні, масові, корпоративні форми правової свідомості, з доміантами вузькокорпоративних форм правової свідомості владної еліти, що породжують актуальні пріоритетні форми та змісти правових свідомостей як інші, залежні від корпоративних підтипів і підструктур, основи механізму правового регулювання. Таке може призвести до численного дроблення можливостей регуляторного впливу механізму правового регулювання на суспільні відносини, а отож, до поступового винищування правового духу (Г. Гегель) у правових нормах. Правова норма статичного права, набуваючи універсальних регулятивних можливостей, може разом з цим почати губити «дух права», поступово переутворюючись у норму правової догми, що може не рахуватися з часом з потребою первинних суб'єктів правосвідомості, пов'язаною з захистом їх первинних природних прав. Може виникнути така ситуація, коли норми статичного права почнуть відхилятися від свого найголовнішого призначення у суспільстві – захищати права громадян від їх порушення на засадах соціальної справедливості, при чому визнаючи рівність усіх громадян перед законом. Тоді правова свідомість починає ігноруватися, замість правової свідомості починає домінувати законосвідомість, маюча не ментальну, а суто ідеологічну, корпоративну чи іншу штучну природу, що не має «людсь-

кого обличчя» (П. Новгородцев). Так може розпочатись неприродний розвиток правової свідомості та її становлення у межах такого розвитку. За неприродного становлення правової свідомості починають активно розвиватися ідеологічні форми правової свідомості, що згодом заміщуються тоталітарними. Правова свідомість, що типово характерна первинним суб'єктам правосвідомості, у зв'язку з пониженнями їх прав і свобод, може бути тотально заміщеною законосвідомістю вторинних її суб'єктів. Так виникає тоталітарна держава з тоталітарною законосвідомістю. За такого правового стану закон остаточно замінює право. Правова термінологія замінюється тоталітарною законодавчою, але представники влади активно продовжують вживають термін «право», «правові норми», хоча насправді, було б слушним говорити «закон», «законодавчі норми». Таке стає можливим за рахунок неправомірного ідеологічного посилення основного системного елемента правової свідомості – правової емоції, функціонально розвиненого у правову ідею, згодом у правову ідеологію та послаблення ментальних витоків розуміння початкової правової ідеї певною титульною соціальною спільнотою. У свою чергу, далі остання розвивається за рахунок подальшого регулятивного посилення нових якісних властивостей та параметрів тієї пріоритетної форми правової свідомості, що стає поступово державно-правовою. Основними джерелами формування нових якісних властивостей права, нових пріоритетних форм, елементів правової свідомості (правовий світогляд, менталітет, правова ідея, ідеал, символ та ін.), продовжують залишатися за природного становлення й розвитку правової свідомості, як завжди, системоутворюючі та емоційно-правові (правопсихологічні), ідейно-правові (актуальні – системні елементи правової свідомості), що цілепокладаються (повинні цілепокладатися) владними вторинними суб'єктами правової свідомості або владною елітою за періодів її становлення та первинними за періодів її розвитку у основу статичного права. Якісні

властивості права, нові пріоритетні форми, елементи правової свідомості презентуються у відповідних нормах правової культури [12–13]. Саме крізь норми правової культури як якісні норми правової свідомості та права, відбувається легалізація нормативної соціалізації правової свідомості як основного (та остаточного) механізму правового регулювання суспільних відносин за перехідного правостановлення. *Саме процес нормативного створення нової Конституції, у тому числі й на засадах прогресивних ідей знаних філософсько-правових творів, є процесом теоретичного становлення правової свідомості. Після з'явлення нової Конституції починається період теоретичного розвитку або регулятивного унормовування статусу правової свідомості за закономірностями формальної її спадкоємності. Теоретично починає розвиватися на нових ідейних засадах української правової свідомості як типово національної нормативно-правової бази типовий механізм регулювання суспільних відносин, формуються галузі статичного права, виокремлюються теоретичні основи нової правової системи.* При чому формальною спадкоємністю правової свідомості, як нами було доведено раніше, стає сама Конституція України [16].

За нашими дослідженнями, у матеріальних нормах правової свідомості (за зразком матеріальних норм статичного права) суттєвих змін вимагає їх знаково-матеріальний зміст, у процесуальних нормах правосвідомості – їх мовно-процесуальна форма, у нормах правової культури – завжди актуальною виявляється їх якість (як змісту, так й форми). Авжеж, найважливішим критерієм успішного становлення й розвитку сучасної української правової свідомості є вироблення оптимального механізму переходу норм правової свідомості у норми статичного права засобами формальної (за формальною спадкоємністю правової свідомості) та неформальної (за неформальною спадкоємністю правової свідомості) їх фіксації у відповідних перших різногалузевих нормативно-

правових актах (створених після з'явлення нової Конституції). Саме ці нормативно-правові акти як нові правові архетипи та артефакти водночас нової правової свідомості презентують або не презентують справжні етапи попереднього наслідування давньої спадкоємності у правовій свідомості та самої правової свідомості як звичаєвої, що зберігає стару правову традицію (що, як правило, вважаємо прогресивним шляхом її трансформації), або створює нову (що вважаємо більш негативним, важким, можливо, помилковим штучним шляхом її трансформації за будь-яких часо-просторів їх становлення й розвитку). При чому для вироблення наукового, законодавчо-технічного механізму коригування процесів сучасного розвитку української правової свідомості особливого значення набувають ті маргінально-правові нормативні акти, що презентують маргінально-правові норми як акти чи-то історичної, чи-то сучасної девіантної правової свідомості. Саме ці нормативні акти різноджерельно характеризують початковий зміст правової свідомості, котрий можна соціологічно та статистично дослідити, вивчити, теоретично змодельовати та згодом практично зкоригувати. Основним недоліком позитивного права є перманентна або повна відсутність статистичного, соціологічного, ілюстративно-маркетингового моніторингу за актуальною відповідністю його чинних норм, нормативно-правових актів, норм правової свідомості та правової культури, вимогам, потребам, а також рівня достатності та необхідності саме такого нормативного регулювання актуальних правових відносин.

За якими ж критеріями можна практично розрізнити, що йде розвиток чи становлення правової свідомості, або коли відбувається перехід розвитку у становлення та навпаки?

Починати відповідь будемо з того, що, знову ж таки, новим істотним *критерієм такого переходу (початку або остаточного закінчення) є нормативно-регулятивна якість функціонування механізму суспільних відносин*. За періодів розвитку будь-якої правової

свідомості як типово національної нормами механізму правового регулювання суспільних відносин є норми правової свідомості, культури та статичного права з кризово налаштованою домінантою перших, у основі котрих є домінанти специфічних системних елементів (компонентів, частин, основ, домінант та детермінант). Основним архаїчним начальним системним елементом механізму правового регулювання суспільних відносин за періодів розвитку будь-якої, а не лише національної, правової свідомості, нагадуємо знову, за проведеними дослідженнями [1–7] є радикально налаштована правова емоція як арегулятивно-нормативно цілеспрямований потік зперсоніфікованої санкції проти, як правило, або нічим невинуватого, або виправданого потребами соціально-економічної трансформації, порушення первинних природних прав людини-певної соціально-активної спільноти-суспільства тощо. Правова емоція, світоглядно вдосконалена до правової ідеї, тривало історично трансформується далі як головний нормативний системний елемент правової психології та візуалізується у правовому ідеалі, - взірці нового соціального образу буття суб'єктів права як істотних суб'єктів правової свідомості. Іншими системними елементами правової психології як стержневої складової частини правової свідомості є типові та атипові емоційно-психологічні елементи, мотиви, відношення, функції прийняття та здійснення тих регулятивних (або арегулятивних) істотних правових відносин, що побудовані у ідейно-світоглядній площині за нормативними критеріями архаїчної правової емоції та розвинулись у сучасні правові. Як правило, останні, у сучасній правовій реальності приховані та функціонально позитивним правом не ідентифіковані, але нами презентовані як приховані ефекти сучасної української правової свідомості [14]. За проведеними дослідженнями [10–14] суттєвою рисою таких трансформативних динамік правової свідомості є типово усна нормативна її реалізація на початку кожного перехідного періоду право-

становлення. Більш досконала форма їх регулятивної реалізації, створюється, як правило, й далі розвивається на протязі кожного нового конкретно-історичного періоду розвитку правової свідомості. Під час чого відбувається перехідна (девіантна) правова свідомість та культура з маргінальними правовими нормами, котрі поступово заміщуються більш нормативно якісними нормами статичного права з мірою трансформації нетрадиційного суспільства у традиційне. Як правило, формою перехідної правової свідомості та культури є прямий акт правової свідомості, створюючий усні у нетрадиційному і опосередковані правовою ідеологією норми права, правової культури та статичного писемного права у традиційному суспільстві.

Основним структурним елементом механізму правового регулювання та правової свідомості за подальших періодів її розвитку продовжує залишатися та пріоритетна норма (можливо конкретної галузі) права, що презентує принципово лише необхідну форму здійснення зазначеної статичної норми права як регулятивно пріоритетної, виробленої владними вторинними суб'єктами правової свідомості. Аля ця форма здійснення нової правової норми може бути або узгодженою, або неузгодженою з тими ідейно-світоглядними уявленнями про статичну норму права, що здавна вироблена первинними суб'єктами правової свідомості та ідентифікується у відповідній їх пріоритетній формі віддзеркалення правової дійсності. При чому така форма далеко не завжди може співпадати з формою реалізації чинної державно-правової свідомості (І. Ільїн, П. Новгородцев та ін.) [12–14]. За проведеними дослідженнями [7–9], пріоритетні форми правової свідомості її первинних суб'єктів формуються під час їх селекції, яка відбувається з часів її активного розвитку (цикл соціальної активності кризовий, самостійність – абсолютна). Це відбувається з початку (на початку) кожного хронологічного періоду розвитку правової свідомості (наявний правовий стан, ідейно-

світоглядно розвинений, але нормативно-регулятивно недовершений) та закінчується в кінці цього ж періоду розвитку, з моментом з'явлення кожного разу нової Конституції (цільовий правовий стан, нормативно-регулятивно розвинений, але байдужий до тієї первинної ідейно-світоглядної основи, на ґрунті котрої були закладені початкові статичні нормативні уявлення). Лише за умов постійного виховання правової культури у навчально-виховних закладах всіх типів, підтримки масмедійними, пропагандистськими та іншими засобами «сивих» початкових ідей про первинність правових засад життя, про первинність суспільства, первинних суб'єктів правової свідомості, їх природних прав, і похідність від них вторинних її суб'єктів, – можна технологічно утримувати правомірне правоусвідомлення, здійснюючи на наукових засадах правової ідеології трансформування нетрадиційного сучасного українського суспільства у традиційне [13–14].

У цьому відношенні за періодів становлення правової свідомості правова емоція, як правило, функціонує суто нормативно, переважно як усна санкція, що регулятивно реалізує певний або повний рівень незадоволеності чинним статичним правом саме первинних суб'єктів правової свідомості, що перетворюються у вторинних (їй відповідає революційна, воєнна, перехідна або девіантна правова свідомість), наприклад: «іменем революції... – провокатора ...розстріляти!» (М. Горький).

Після з'явлення нової Конституції, через певний час (період законодавчого, законотворчого розвитку) формування на її ідейно-світоглядних засадах нової нормативно-правової бази, починається новий період практичного її становлення, регулятивного унормування статусу правової свідомості або її ідей у чинних нормативно-правових актах за закономірностями формальної її спадкоємності. Практично починає формуватися на нових ідейних засадах української правової свідомості як типово національної нормативно-правова база механізму регулю-

вання суспільних відносин у вигляді чинного національного судочинства, законодавства, національних органів влади, з'являються нові галузеві правові Кодекси, а також законодавчо (практично) здійснюються теоретичні засади нової правової системи як регулятивні основи чинних правовідносин. За збільшенням раціональних правових норм статичного права (видова правова природа), котрі поступово починають домінувати у зв'язку з тим, що процеси світового ідейно-світоглядного формування певної конкретно-історичної парадигми правового мислення – їх «ідейно-правової зрілості» (Ф. Ніцше) активно відбулись за попереднього періоду розвитку, можна надалі спостерігати перехід історичного чи сучасного розвитку у історичне чи сучасне становлення української правової традиції та свідомості. Це є становленням істотних національних і регіональних суб'єктів, об'єктів, предметів права та істотних правовідносин як істотних суб'єктів, об'єктів, предметів правової свідомості та їх правовідносин.

Таким чином, з'явлення будь-якої нової Конституції України або іншого Основного Закону, чи-то автентичного нормативного юридичного акту або іншого важливого офіційного документу для певної конкретно-історичної правової епохи, що виконує функції Конституції або офіційного документу, за нормами котрого як Основного закону функціонує суспільство, – презентуємо граничним конкретно-історичним рубежем початку становлення будь-якої правової свідомості як типово національної у межах цілісного конкретно-історичного, хронологічно визначеного періоду (від старої до нової Конституції, від старої правової ідеї до нової та ін.). Він характеризує водночас закінчення певного конкретно-історичного періоду ідейно-світоглядного розвитку правової свідомості, її неформальної спадкоємності (основа – початкові, в першу чергу, ірраціональні природні правові цінності, блага, вимоги та потреби людини-соціальної спільноти-громади-суспільства), що сформували пер-

винну правову ідею, ідіому, традицію та зафіксовані спочатку у неправових усних (пісні, думи, балади про народних героїв, що захищали батьківщину). Потім – у правових писемних архетипах (правові пам'ятки давніх нормативних актів, юридичних документів та ін.). Разом з цим відбувається одночасно, рівночасно, чи різночасно подальше становлення формальної (юридичної) спадкоємності правової свідомості на нормативно-правових, а не на ідейно-світоглядних засадах наукової правової ідеології, правової науки, юридичної, законодавчої техніки та технології. Їх основою стають розумово осмислені, в першу чергу раціональні правові цінності, вимоги та потреби громадянина-держави. Вони фіксуються у писемних юридичних документах, що далі формуються на типових теоретико-правових засадах статичного права як науки. Думаємо, що подальше дослідження природного та неприродного становлення й розвитку української правової свідомості допоможе суттєво переосмислити сучасний стан сучасної посттранзитивної української правової свідомості та культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дмитрієнко Ю. Н. Норми правової культури як якісної частини механізму правового регулювання за нетрадиційного та традиційного суспільства / Ю. Н. Дмитрієнко, І. В. Дмитрієнко // Прикладні наукові розробки – 2010 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (27.07-05.08.2010 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
2. Дмитрієнко Ю. М. Правова свідомість як механізм правового регулювання у нетрадиційному та традиційному суспільстві: структура норми. формула, способи викладення, класифікація за позитивним правом / Ю. М. Дмитрієнко // Динаміка наукових досліджень – 2010 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (05.07-15.07-25.2006 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

3. Дмитрієнко Ю. М. Чому українська правова свідомість більш універсально статусна, аніж правова свідомість України? / Ю. М. Дмитрієнко // Динаміка наукових досліджень – 2010 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (05.07-15.07-25.2006 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

4. Dmitrienko UY. How is legislative consciousness created? / UY. Dmitrienko // «Перспективніе разработки науки и техники – 2010: міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (07.11-15.11.2010 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

5. Dmitrienko UY. New actual aspects of becoming and development of Ukrainian legal consciousness (1) / UY. Dmitrienko // «Перспективніе разработки науки и техники – 2010: міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (07.11-15.11.2010 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

6. Dmitrienko Yu. On a question of change of misle about legal consciousness in new society / Yu. Dmitrienko // Ключові проблеми сучасної науки – 2010 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (05.05-15.05.2010 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

7. Дмитрієнко Ю. М. Механізм правового регулювання у традиційному та нетрадиційному суспільстві / Ю. М. Дмитрієнко // Aktualni vymozenosti vedy – 2010 : materialy IV mezinarodni vedecko-prakticka conf. (27.06-05.07.2010) Dil 8. Ekonmicke vedy. Filosofie. – Praha: Publishing House «Education and Science», 2010. – S. 6–14.

8. Dmitrienko Yu. Micro-and macroidentification crisis situation and priorities formation, development of consciousness Ukrainian and culture / Yu. Dmitrienko, I. Dmitrienko // Aktualne problemy nowoczesnych nauk – 2010 : materialy VI Miedzynarodowej nauk.-prakt. konf. (07-15 czerwca 2010 roku). – Volume 19. Pravo. – Przemysl : Nauka i studia, 2010. – P. 12–14.

9. Bekirova F. Formation and development of new priorities mikro- and macroeconomic regulation of market relations (micro-and macroidentification crisis situation and priorities formation, development of consciousness Ukrainian and culture) / F. Bekirova, E. Loshakova, YU. Dmitrienko, I. Dmitrienko // Nauka i studia (Przemysl). – 2010. – 7 (31). – P. 30–34

10. Дмитрієнко Ю. М. Норми правової свідомості-культури-права: історико-правовий стан становлення та розвитку в методологічно-правовій співвіднесеності та перспективі / Ю. М. Дмитрієнко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 77–82 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10djmcpr.pdf>.

11. Дмитрієнко Ю. М. Норми правової культури як якісної частини механізму правового регулювання / Ю. М. Дмитрієнко, І. В. Дмитрієнко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 83–91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2010-3/10djmmpr.pdf>.

12. Дмитрієнко Ю. М. Норми правової свідомості-культури-права: історико-правовий стан і перспективи / Дмитрієнко Ю. М. // Predni vedecke novinky – 2010 : materialy IV mezinarodni vedecko-prakticka conf. (27.08-05.09.2010). – Dil 3. Pravni vedy. Historie. Filosofie. Psychologie a sociologie. – Praha: Publishing House «Education and Science», 2010. – S. 3–7.

13. Дмитрієнко Ю. Н. Норми правової культури як якісної частини механізму правового регулювання за нетрадиційного та традиційного суспільства / Дмитрієнко Ю. Н., Дмитрієнко І. В. // Передові наукові розробки – 2010 : міжнародна наук.-практ. інтернет-конф. (27.08-05.09.2010 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.

14. Дмитрієнко Ю. М. Прямі та сховані синергетичні ефекти позитивної індетермінації девіантної правосвідомості / Ю. М. Дмитрієнко // Право і безпека. – 2003. – Т. 2. – № 4. – С. 34–39.

15. Дмитрієнко Ю. М. Прямі ефекти девіантної правосвідомості: перша формула української правової ідіоми / Ю. М. Дмитрієнко // Право і безпека. – 2004. – Т. 3. – № 2. – С. 11–18.
16. Дмитрієнко Ю. М. Конституція України як статична формальна спадкоємність конкретно-історичного циклу соціальної активності правової свідомості / Ю. М. Дмитрієнко // Вісник Запорізьк. юрид. ін-ту. – 2004. – № 1. – С. 263–277.

Дмитрієнко Ю. М. Підходи до вироблення критеріїв визначення природного та неприродного становлення і розвитку української правової свідомості та культури / Ю. М. Дмитрієнко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 305–318 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10djmcck.pdf>

Проаналізовані нові актуальні підходи до дослідження природних і неприродних шляхів становлення та розвитку української правової свідомості та культури у площині становлення й розвитку її норм, функцій, властивостей.

Дмитриенко Ю.Н. Подходы к формированию критериев определения природного и неприродного становления и развития украинского правового сознания и культуры

Проанализированы новые актуальные подходы к исследованию природного и неприродного становления и развития украинского правового сознания и культуры.

Dmitrienko Ju.N. Approaches to Formation of Criteria of Definition of Natural and Not Natural Formation and Development of the Ukrainian Legal Consciousness and Culture

New actual approaches to research of natural and not natural formation and development of the Ukrainian legal consciousness are analyzed.